

KACSÓ SÁNDOR VILÁGNÉZETI SZÉLVERÉSBE

Kacsó Sándoré a szó: régóta várt emlékiratának Világnézeti szélverésben című fejezetéből közlünk részleteket. A Balázs Ferencsel, Kemény Jánossal, Tamási Áronnal — a „Tizenegyek“-kel — induló író, a romániai magyarság humánumának megfogalmazója, kinek a Brassói Lapok vezérhelyén megjelent cikkei haladó közvéleményt formáltak, s állásfoglalása jogegyenlőségért a román demokrácia oldalán a Vásárhelyi Találkozó történelmi súlypontját jelentette, most nehéz kolozsvári diákkoráról s újságírói pályájának kezdeteiről vall. Jeles írók, közírók egész sora — Paál Árpád, Ligeti Ernő, Kádár Imre és mások, a román haladó írástudók közül Bacalbaşa, Mille, Costaforu — kerül itt emberközelbe, a Goga személyiségében küzdő költő és politikus kettősségéből a rokonszenves, feledhetetlen Ady-barát és Madách-fordító, s a polgári nacionalizmus akár román, akár magyar túlzásaival szemben előtűnik érlelődik eszmei tényezővé román és magyar humanisták közös hűsége a néphez.

A szabadelvűneű indult Keleti Újság szerkesztőségébe, a hazai magyar újságírás szép kezdeteibe pillantunk be az emlékezés során, s a Vakvágányon és számos novellája újrakiadásával e napokban újra irodalmi közérdeklődésünk gócpontjába került író-publicista lelki kiforrásának, mondhatnók: romániai magyar emberré válásának szívesen válunk tanúivá. Az értékes emlékkönyv jelentőségének megértése végett közlünk néhány pontosabb adatot az ifjú Kacsó Sándor ma már kevésbé ismert idősebb kortársairól. Így Constantin Bacalbaşa (1856—1935) román közíró a Bucureştii de altădată dokumentum-riportáznak szerzője, Constantin G. Costaforu (1856—1935) az Emberi Jogok Ligájának s egy kommunistabarát amnesztiabizottságnak szervezője, Constantin Mille (1861—1927) költő és prózaíró a múlt századvég munkásmozgalmából indult pályájára s a polgári haladást képviselő Adeváru fő-szerkesztője, Gheorghe Bogdan-Duică (1865—1934) pedig történész és kritikus, aki-nek az erdélyi román irodalom nagyjairól írt életrajzai akadémiai rangot képviseltek.

Önéletrajz és közügyi memoár, személyi emlék és mozgalmi mozzanat, irodalmi benyomás és súlyos politikum ötvöződik az új Kacsó-írásban megrázó olvasmánnyá. Képzletben máris ott vagyunk a diákszoba gyertyafényében, s a szenvedélyesen vitatkozó székely ifjú oldalára állunk — Adyért, román—magyar testvériségért, a demokrácia teljes emberségért.

B. E.

Hát írni éppen, bármennyire ihletgerjesztő volt is, nemigen próbáltam a gyertya meg-meglibbenő fénye mellett. Olvasni azonban annál többet. Alig költöztem be a szobába, rávetettem magam a Jancsó Bélától és főként Finta Zoltántól kölcsön kapott könyvekre. Különösen Ady versköteteteire. Sok vita folyt már Adyról a Tizenegyek között is, Dobay István erősen a hatása alatt is állott, de én csak óvatosan mertem beleszólani a vitákba, mert olyan szánalmasan keveset olvashattam még Ady költészetéből. A marosvásárhelyi csúfos meghátrálásom óta csak félve, némi szorongással beszéltem róla, folytonos aggodalom közepette, hogy Szent-Iványi Sanyi el találja szólni magát vagy éppen egészében elmeséli a mi Cyrill páterrel esett kalandunkat. Azt azonban már igen jól érzékelttem, hogy Ady költészete vízvázlasztó hegygé magasodott, jobbra és balra folynak tőle a folyók és patakok, s nem is csak irodalmi kérdés már, hanem társadalmi: a haladást jelenti a lemaradással szemben, a modernet az elavulttal szemben, a fiatalságot az öregséggel szemben.

Sürgősen pótolni kellett tehát az elmulasztottakat. Annál is inkább, mert a *Keleti Újság*, amelynek munkatársa lettem, balfelé tartó folyó volt. A magyarországi ellenforradalom elől emigrált Ignóus neve jelezte először, mindjárt alapítása után, szellemi irányulását. Ignóus Adynak volt nagy barátja és tisztelője. S utána is, az én székelly pártfogóim mellett, a letört magyar forradalom három neves menekültje dolgozott még a lapnál. Darvas Simon az olvasószervező volt: az ő kezén ment keresztül minden kézirat, mielőtt nyomdába került volna. Kádár Imre (tüntetően ukrán szabású fekete ingben járt!) a lap egyik cikkírójaként is, de még inkább a *Napkelet* című s minálunk „erősen modern” folyóiratba írt verseivel és novelláival botránkozott a konzervatív irodalom művelőit és híveit. És ott dolgozott az ugyancsak menekült költő, Győri Ernő. De hasonló szellemben írt, ha „polgárabb” hangon is, a lap másik két öreg újságírója: Ligeti Ernő és Kőmives Nagy Lajos. Ez utóbbi férje és hozzáértő „menedzsere” Tessitori Nórának, akinek káprázatos versmondó művészete akkoriban pompázott ki a maga teljességében.

Ilyen szerkesztőségbe kerültem be tudatlan kis Benjaminként és szívtam a levegőjét kábult érdeklődéssel. Rajtam kívül nem is volt más fiatal. Már életkorban olyan fiatal, akit magamhoz közel érezhettem volna. Újságíróként ugyanis

*Kacsó Sándor
fiatalkori arcképe*

volt ott még három is, akit kezdőként kezeltek az utcai világos szoba szerkesztői, és „sakálóknak” becéztek őket. Hogy miért? Megtudtam tőlük hamarosan, mert ők már kezdő újságírók voltak, akik „reszortbeosztást” kaptak s ott ólálkodtak nap mint nap a rendőrségen, a városházán, a törvényszék folyosóin, a vasútállomáson. Zsákmányra lestek: híryanagra! A vasúti vezérigazgatóság és a vármegyei prefektúra az előkelőbb „reszortokhoz” tartozott: oda a jobban öltözött és jobb fellépésű kezdők jártak.

A mindössze kétszobás szerkesztőség sötétebb hátsó helyiségében tanyáztak a riporterek. Már amikor bejártak, hogy összeszedett híryanagyukat megfogalmazzák. Nem nagyon volt ugyanis kedvükre, amit csinálniuk kellett... De engem sorra bevezettek a rendőrségi, törvényszéki, vasúti és vármegyei riportázs titkaiba. A rendőrségnél a nyomozók voltak a fő hírforrások: mindenik szerette, ha neve ott szerepelt a lapban mint valamelyik zsebmetsző vagy tyúktolvaj lefülelője. Nagyobb ügyeknél Cotz kapitány nyilatkozott nyomozó-csoportja nevében. Esetenkint maga elé rendelte a rendőrségi tudósítók magá a rendőr-

prefektus is, ha valamire „intette“ vagy valamitől „óvta“ a város lakosságát. A törvényszéken általában az ügyvédek ismertették ügyeiket, hogy szerepeljen — hacsak lehetséges — a tudósításban a nevük. Szerepelt is, különösen ha szerelmi drámákban vagy nagyobb polgári perekben képviseltek vádlottakat vagy alpereseket, és sikerült felmentő ítéletet kiverekedniük. Ilyenkor ők lettek a beszámoló riport főhősei. De adtak tájékoztatást bonyolultabb jogi esetekben az ítélkező bírák is. Ilyenkor a bonyolultság lett a riport főkérdése, hogy kiteszék belőle: milyen komoly munkát végzett a bíró, amíg eljutott az ítéletig.

A megyeházán egy kistisztviselő állott szóba velünk. Jól tudott magyarul és szívesen tájékoztatót a falvak helyzetéről, panaszairól s főként a nyakukba sózott megyei rendeletekről. Készségét azzal magyarázta, hogy a „nagyobb publicitás“ elősegíti a rendeletek végrehajtását. A vasútnál egy magyar osztályvezető volt a tájékoztatónk. Ő az utazóközönség érdekeit „tartotta szem előtt“, azért fogadta szívesen a magyar újságírókat. (A *Patria* című kolozsvári román lap, Maniu pártjának lapja, nem tőle, hanem fölötteseitől kérte és kapta az információkat.) Ez a két ember nem tartott igényt, hogy a nevüket sokat emlegessük a lapokban. Az első, a megyei tisztviselő, nem tartotta szükségesnek nyilvánosságra hozni, hogy éppen ő, a román kistisztviselő tart kapcsolatot a magyar lapokkal, tisztán barátságos udvariasságból. Fölöttesei talán félreértették volna. A vasútigazgatóság osztályvezetője viszont attól tartott, hogy a magyar lapok iránt tanúsított rokonszenvét egyáltalában nem értik félre felettes hatóságai.

Az első hónapban, ennyi volt a próbaidőm, csak a rendőrségen és a törvényszéken szereztem tapasztalatokat. És kezdetleges jogi ismereteket. Az első héten leadott híryanagomban ugyanis annyi ilyen természetű tájékoztatlanságról árulkodtak a pontatlan vagy képtelen megfogalmazások, hogy Darvas szerkesztő úr ezek javíthatása közben felsóhajtott:

— Hiába, szükség van egy újságíró-iskolára. Az újságíróknak voltaképpen mindenhez értenie kell.

— De semmiben sem kell szakembernek lennie! — egészítette ki mosolyogva Ligeti Ernő, aki a simább, könnyedebb szöveg kedvéért sokszor tett engedményt a pontos fogalmazás rovására. — Az újságíró a nagy dilettáns, aki mindenről tud, mindenhez hozzászól, de semmit se tud pontosan. (Később ezt az ötletet fel is dolgozta egy előadásában.)

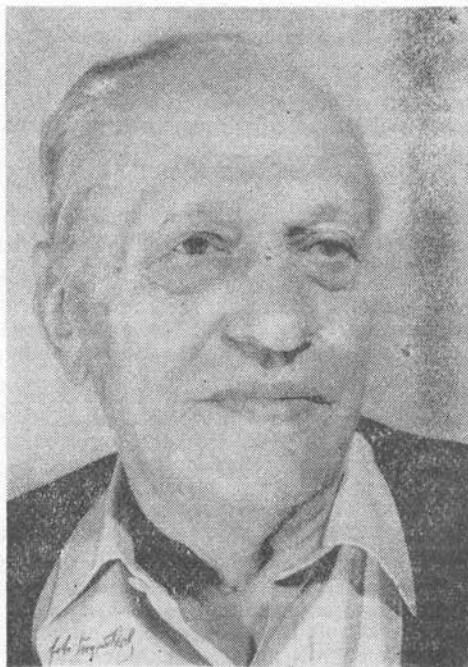
— A pontatlanság azonban lerontja az újságírás hitelét — tromfolt vissza Darvas.

Nekem jólesett Ligeti megértő jellegű közbeszólása, de azért Darvasnak adtam magamban igazat. S ezután nemcsak a kapott hírek eseményanyagát jegyeztem fel, hanem gondosan felírtam a rendőrtisztoktól, ügyvédektől, bíraktól hallott jogi, közigazgatási, kereskedelmi természetű szavakat, kifejezéseket, sőt meg is magyaráztam ezek tartalmát, ha nem voltam egészen tisztában a jelentésükkel. Akadt persze olyan is, akit türelmetlenül tett gyerekesnek vélt kíváncsiságom (hiszen az ő szemében az elemi alapismeretek közé tartozott például az, hogy mi a különbség az „őrizetbe vett“ és a „letartóztatott“ szavak jogi tartalma között). A legtöbb embernek azonban jól esik, ha okosabb lehet a másiknál s így hírforrásaim egyben barátimmá is váltak.

Így aztán az első hónap végén Darvas nyugodtan jelenthette a kiadó igazgatójának:

— Van benne készség és szorgalom. Lesz belőle valami.

Fontos volt ez nekem nagyon. A fizetésem, az előzetes ígéret szerint, a má-

Kacsó Sándor — ma

sodik hónapban duplájára, ezerötszáz lejre emelkedett. A próbaidőt jelentő első hónapban csak hatszázötvenet kaptam, s ezt is nyilván csak azért, hogy kibírjam a hónapot. De előre kaptam a hatszázötvenet, s akkor, amikor a megelőző két nap alatt már csak egy-egy zsemlyét ebédeltem, s egyebet sem ettem egész nap. Az otthonról hozott pénzt ugyanis felemésztette az útiköltség meg a hozzájárulás a szoba béréhez, az anyai tarisznyálást pedig a két hét, amit ki kellett húznom valahogy október elsejéig.

November egytől tehát jelentősen javult helyzetem. Abonálhattam rendszeres ebédre a Mátyás király szülőháza szomszédságában az Eszperantó vendéglőben, amely — azt hiszem — a legolcsóbb kosztoló helye volt abban az időben Kolozsvárnak; olyan, amelybe magamfajta úriemberek bátran betehették a lábukat. Valamivel tovább volt még egy hasonló, a Kis Pipa. Arról az a hír járta, hogy jobban főznek benne, de valamivel drágább is. Nekünk pedig a „valamivel“ olcsóbb kellett. Azért írtam, hogy *nekünk*, mert szobatársam, Rácztanár úr is ott abonált, ő ajánlott be engem is a szomorú arcú, körszakállas tulajdonosnak. Úgy vélte, hogy „csupa rendes lateiner ember jár oda, beleillünk a társaságba“. Úgy is volt. Összeszokott asztaltársaságunk kettőnkön kívül még két „tanárból“ és egy szigorló ügyvédbajtárból állott (...)

Az öttagú asztaltársaságból egyedül Rácztanár marad meg azon a pályán, amelyen eredetileg elindult. Benne azonban annyi eredendően vidám, mindent megértő és mindent megmagyarázó katolikus lélek fénylett, hogy elismerően didergett reggel a bebőrözött vizű mosdótál előtt:

— Brr! Brr! Be jó hideg van! Legalább jól megmozgatja bennünk a vért ez a didergés és a jeges víz...

Kályha ugyan volt a szobánkban, de a fűtés nem volt benne a havi nem nagy bérösszegben. Arról nekünk kellett gondoskodnunk, akárcsak a világításról. Takarékoskodnunk kellett hát a fával. De hiába is fűtöttünk be este, reggelre a két nagy ablak mind kiszívta a meleget a kertbe. Ez aztán csak újabb takarékosagra szolgáltatott okot nekünk:

— Hát a kertet fűtsük? — kérdezte derűsen a lakótársam. — Nem félek én a hidegtől, megszoktam a harctéren.

Ő valóban könnyedén, zúgolódás nélkül elviselte a didergető reggeli mosdósokat, a meleg kávé hiányát, a gyors betrapcolást a gimnáziumba, ahol legálább meleg volt, mert az egyháznak nagy

erdőségi voltak, nem kellett takarékoskodnia a fával, mint nekünk. Este is, a kellő világítás hiánya miatt hamar lefeküdt, bemelegítette magát az ágyat, s olyan szelíden aludt el piros paplana alatt, mint egy modern szent.

Nekem azonban minden harctéri edzés nélkül kellett követnem a példáját. Nem tehettem egyebet, mert valóban az volt a legjobb védekezés a hideg ellen: este korán lefeküdni az ágyba, reggel korán kiszökni belőle, s dideregni addig, amíg a jeges víz valóban megkergeti a vérkeringést, s ez jólesően kimelegíti az embert. Pedig részemre az esti világítás úgyahogy megoldódott, maradhattam volna fenn este olvasgatni egy kicsit. Főszerkesztőnknek, Paál Árpádnak feltűnt, hogy miért tanyázom én esténként olyan sokáig a szerkesztőségben, amikor „az otthon bizonyára kellemesebb, mint a rendetlen és füstös hivatali helyiség“. Így tudta meg, hogy mennyire takarékoskodunk a világítással. Küldött hát nekem egy karimás-ernyős asztali petróleumlámpát. „Betlenfalváról hoztam volt el, de most már nincs szükségem rá“ — magyarázta később a városban szokatlan ajándékot.

A lámpa azonban csak világított barátos meleg sárga fénnel, de nem melegített. Enyhe napokon még lakótársam is elmélázott mellette (odaült a közelembbe s jutott neki is a fényből), ezen a télen azonban sokkal több volt a csattogó fagy, mint akár a csak círmoló csipős hideg.

En pedig már kezdtem olyan helyzetbe kerülni, hogy lemondhattam volna a muszáj-aszkézisről. Újévkor ismét emelték a fizetésemet, s már nemcsak utolértem, hanem meg is előztem lakótársamat a „jólétben“. Egyedül voltam, nem voltak unokaöcsém, akikkel törődnöm kellett. Rendszeresítettem hát a reggeli kávézást két kiflivel, s időnkint nem otthon papírról, hanem vendéglőben vacsoráztam.

Igaz, a lapnál egyre jobban befogódtam a szekerbe. Az eltávozottak helyére vettek fel ugyan vagy két új embert, de Veéry-Weisz Imre, a másik riporter, hamar otthagytott, világkörüli útra indult s a braziliai haciendáról küldött elrettenítő riportokat a lapnak. A másik gyakorlatok olyan jelentéktelen maradt, hogy a nevére sem emlékszem. Pályát is változtatott rövidesen. Így aztán egyszer csak teljesen egyedül maradtam a kötelező reszortokra. Naponta be kellett szaladnom a rendőrségre, a törvényszékre, a vasútigazgatóságra, a vármegyeházára. Ez sok volt szaladgálásnak is, de arra is, hogy az összekapart anyagot becsületesen feldolgozhassam. Szerencsére nem voltak

jobb helyzetben a konkurens lapoknál sem a velem hasonló rangban dolgozó kartársak. Hamar felülemelkedtünk hát a kötelező vetélkedésen: elosztottuk egymás közt a munkát, s becsületesen kicseréltük értesüléseinket. Ez simán ment a három reggeli lapnál, a *Keleti Újságnál*, az *Új Keletnél* és az *Újságnál*. Egyszerre jelentek meg ezek a lapok, érthető volt, hogy többé-kevésbé azonos a kolozsvári híryanagy bennük. Az *Ellenzék* azonban kora délután került rikkancs-kézre, megelőzhetett tehát a délelőtti közösen gyűjtött egész anyag közlésével. A reggeli lapoknak pedig feltétlenül kellett „friss” anyagot is hozniok. Megegyeztünk tehát, hogy mit és mennyit engedélyezünk az *Ellenzéknek*, amivel „lemaradtathat” minket, s mi legyen az, amit elteszünk magunknak, hogy mi is „lemaraszthassuk” őt. A három reggeli lap riportere külön meg abban egyezett meg, hogy ők mivel marasztják le egymást kölcsönösen. A „lemarasztás” ugyanis érdem volt a szerkesztők szemében. Ahogy visszaemlékszem, a Török Sanyitól gyűjtött híryanagnak már színe, íze, illata volt, amikor átadta nekünk. Végh Jóska értesülései felületesek voltak, ellenőrzésre szorultak, de sohasem hiányzott belőlük az érdekesség. Bihari Miklós szürke és száraz híreket tárlt, de mindent pontosan, megbízhatóan, adatszzerűen. Minden riportert a maga egyénisége szerint látta, váltogatta és tálalta hát a szerinte nyilvánosság elé kíváncsi életanyagot. Nekem leginkább Török Sándor tetszett. Vele még abban is egyezkedtem, hogy melyikünk mit dolgozzon fel a gyűjtött hírekből „színesnek”. Könnyű volt megegyeznünk, mert neki az olyasmi tetszett, amiben megcsillant a humorizálás lehetősége, nekem meg az olyan, amiben — úgy véltem — érzelmes líraiság rejtőzködött. Utólag azonban rendszerint elégedetlen voltam; úgy éreztem, Török Sanyi a hatásosabb anyagot választotta...

Mindebből kiderülhet, hogy lassanként egészen jól beleéltem magam az újságírásba. De hiszen ezt akartam érzékelteni éppen! Végre elérkeztem odáig, hogy el tudtam tartani magamat; s alig egy év múltán jobban is már, mint lakótársam, az öreg felekezeti tanár. Az egyetemet ugyan még nem adtam fel, látogattam — ha nem is rendszeresen — az előadásokat, az indexemet is aláíratam a professzorokkal az első félév végén, de már ott bujkált bennem a kérdés: vajon érdemes-e törnöm magam a tanárság után? Elhelyezkedni is aligha tudnék máshol, mint valamelyik felekezeti középiskolánál, tehát a Rácz tanár úr

sorsa vár rám az ő derűs türelme nélkül. Most már bizonyos, hogy újságírónak válólok, s ez a mesterség jobb megélhetést nyújt majd.

Még jobban megerősödött bennem ez a meggyőződés, amikor egy néhánynapos újságíró-sztrájk után a kiadók behajoltak, s négy évre szóló kollektív szerződést kötöttek az újságírók szervezetével. A szerződés a szolgáltatási évek és a szerkesztőségi munkabeosztás szerint szabta meg a fizetéseket, s elbocsajtás esetén komoly felmondási időket állapított meg. Eszerint öt év múlva, még ha nem lesz is semmiféle szerkesztőségi rangom, hanem egyszerűen csak „szerkesztő úr” maradok, akkor is havi ötezer lejt kapok legalább és hat hónapi felmondási időt. Az egyetemet, persze, jó volna elvégezni, de vajon kibírom-e a négy évet úgy, hogy közben meg tudjam tartani kenyérkereső állásomat? Aligha, hiszen az újságírás is hovatovább minden erőm felhasználására kényszerít...

Addig mérlegeltem ilyen töprengésekkel a jövőmet, amíg sikerült lebeszélnem magam a tanárságról. A második egyetemi félévre már csak a kurzusokat írtam be az indexembe, előadásokra nem jártam, indexemet év végén nem írtam alá. Valamelyes mentségem csak az volt, hogy a diákzavargások nem szüntek meg, maga az egyetemi év sem volt nyugodt, teljes és szabályos. Én azonban ezt már kívülről, újságíróként szemléltem és bíráltam. Závodszy Gusztival nem szűnt meg baráti kapcsolatom. Ezt is arra használtam fel, hogy tájékozottabb legyek a diákok között zajló eseményekről...

Egyszerű, szegény családból származott. Erről magam is meggyőződhettem, amikor második közös évünk karácsonyán magával vitt vakációzni Kudzsirra, hadd lássak egy igazi nagy ipari üzemet. Sajnos, időnk nagy részét az Úri Kaszinóban töltöttük, ahova a Gusztai apja aligha tehetett volna be a lábát. Bizonyos, hogy nem is voltak ilyen vágyai. Mi azonban mint egyetemi hallgatók már az úri osztályhoz tartoztunk. Mi biliárdozhattunk, sakkozhattunk, kártyázhattunk a játék-termekben, még étkezhettünk is az étteremben. Jól fogott ez a lehetőség, hiszen éppen azért jártunk oda, hogy minél kevesebb gondot okozzunk otthon a szűk lakásban. (Viszonzásul én meg székeltyt látni vittem el Gusztit a következő őszön Mátyás sógoromhoz Székelykálba, a szüretre.)

Kettős életet élt hát Gusztai a Tanítóképző Házában: egyet kifelé, egyet befelé. Szerencsére nyugodt, higgadt természetű ember volt, egyik életét sem vitte túl-

zásba. A külsőt elviselte mint az ő helyzetében elháríthatatlant: nem mondott ellent, de nem is helyeselt. Ez megkönynyította a belsőt is, nem gyötri magát lelki válságokkal, legfeljebb csendesebb, elgondolkozóbb lett:

— Híszem ha a szüleim nem vágyódnának annyira arra a tanári diplomára, talán én is másfelé tájékozódnám...

Hogy miért éppen a tanári diploma volt szülei vágyálma, azt egyikünk se tudta akkor megmagyarázni. Ma arra gondolok, hogy talán ezt tartották az egyetlen olyan úri foglalkozásnak, amelyben fiuk ártani keveset, használni nagyon sokat tud a munkásosztálynak.

Így hát Guszti helyzete sem kötött az egyetemhez, inkább eltaszított a tanárjelöltségtől. Számításom most már így alakult: feladom a tanárságot és újságíró leszek. De ezt csak foglalkozásnak tekintem, kenyérkeresetnek, amint a tanárkodást is ennek szántam. Hivatásomnak továbbra is azt érzem, hogy író legyek. Ez jól összefér volna a tanársággal, de még jobban összefér az újságírással. Lám, az új erdélyi irodalom művelőinek javarésze is éppen újságíró. Kenyérkeresetből... Pusztán az irodalomból megélni nem lehet. De mesterségnek s nem hivatásnak tekintti az újságírást Kádár Imre is, Ligeti Ernő is, nem is beszélve Nyírőről. Mesterségnek tekintti Paál Árpád, a főszerkesztőnk is, ő is inkább írónak érzi magát, közirónak. Olyan vezércikkeket ír, hogy napokig beszélnek róla a városban az emberek...

Székelykedésből is, de tán mégis inkább azért, mert Paál Árpád apai jóindulatot tanúsított irántam, őt választottam mintaképnek. Zágonitól inkább tartottam mint „hivatásos felelős szerkesztőtől”. Ő volt a döntő tényező a felvételemnél is, s nyilván befolyással lesz további újságírói pályámra is. Fényes fekete haját mindig gondosan simára fésülte, ez is a kimért hivatalfőnök benyomását keltette bennem. Érdekes, szokatlan metszésű barna arcán csak ritkán vonaglott végig futó mosolygás. Éber figyelem mindig tükröződött a vonásain, de meleg érdeklődés ritkán. S valóban rideg, gögős, számitóan politikusszerű természete volt. Ezt akkor még csak ösztönösen éreztem meg rajta, később tapasztaltam is.

Amikor volt már valamelyes újságírói nevem, egy kalotaszegi gazda felkeresett, s arra kért, hogy segítsék, tegyék be a fiát valamelyik nyomdába inasnak. Anynyira hízelgő volt, hogy éppen hozzám fordult: nem volt elég lelki erőm azzal csorbítani „tekintélyemet”, hogy nálamnál

befolyásosabb szerkesztőhöz utasítsam. Majd beszéltem Zágonival — gondoltam, s megígértem, hogy „pártfogásomba veszem a fiút”. Hát beszéltem is. *Tálatam* is az „anyagot”, hogy hatásosabb legyen. Akkor ismertem meg a kérelmezőt — mondtam —, amikor egy Bárdos Péterrel készült riport ügyében kint jártam a faluban. Bárdos Péter Kós Károly jóembere volt, a Néppárt ügyének egyik buzgó mozgatója, felemlégetése tehát nem hagyhatta hidegen Zágonit sem. De bizony hidegen hagyta! Hallgatott egy darabig, de amikor kiderült, hogy mi a mese igazi magja, szinte bosszúsán mondta:

— Ő, hagyja a fenébe, ne éppen mi szaporítsuk a proletárok számát!

Ezt persze érthettem úgy is, hogy sajnálja a fiút; annyi oldalról szorongatják a városi proletárokat, biztosan boldogabb lesz, ha a falujában marad. De érthettem úgy is, hogy ne éppen mi szaporítsuk a proletárok erejét.

Nem is vált igazán meleggé a kapcsolatom Zágonival soha. Bizonyos feszélyezettség maradt bennem mindvégig, úgyannyira, hogy „kolléga uraztuk” egymást még akkor is, amikor már én is régen vele egyenrangú újságírónak tekinthettem magam.

Bezzeg Nyírőnél egyszerre ugrottam a „szerkesztő úr kérem”-ről a „szervusz kérek”-re. Egy boros estén történt a Nagy József vendéglőjében, amelyet akkor a volt tulajdonos fia, S. Nagy László, az *Erdélyi Szemle* alapítója, tulajdonosa és főszerkesztője tett „irodalmivá”. Úgy kerültem ide, hogy én továbbítottam Nyírőhöz egy székelyföldi ügyvéd megbízását: itt van Kolozsváron, de foglalt az egész napja, a törvényszéken nem teheti tiszteletét. Este azonban a „Nagyjósokában” vacsorázik, s nagyon szeretne találkozni velem. Már mint Nyírővel.

— Szívesen látom a szerkesztő urat is egy kis székelyi pletykálkodásra — egészítette ki kedvesen a Nyírőnek szóló üzenetet.

Memtem én szívesen egy társaságba Nyírővel. Nagy dicsekedő volt, de olyan közvetlen, tréfás leánykedéssel, hogy a hallgató arcáról soha nem engedte lehervadni a mosolyt vagy éppen a ki-kirobbanó nevetést. Rendszerint testi erejével és férfiúi képességével volt nagyra, s az első három pohár után már úgy hangulatba jött, hogy csak úgy sorjázta erről a két tulajdonságáról az izes történeteket. Igaz, ihatott egyfolytában huszonnegy órán át, legfőképpen két kedvenc dala vált harsogóbbá: a *Nincs cserepes tanúyam*... és az *Esik eső sűrű csöppje*... És a tör-

ténetei váltak erőszakosakká és borsosabbakká.

Ezúttal a testi erő fitogtatása került először terítékre:

— Kiemelem én karosszékéből a legtestesebb tekintetes urat is. Csak megmarkolom tarkójánál a kabátja gallérját, persze a nadrágtartójával együtt, s már kalimpálhat is a lábával.

Tudtam, hogy nem szabad kételkedni, mert nyomban bizonyítani akar. Vendéglátónk azonban nem tudta, s mintha kétkezően mosolygott volna.

— Megmutassuk neki, kolléga úr?! — nézett rám s kacagott.

— Igen, de hogyan? — gyanakodtam, hogy engem is belevett a játékba.

— Azt úgy, hogy én felemelem a kolléga urat. Félkézzel. A székéről.

Hátrafelé fésült, hullámos fekete haja alatt nedvesen fénylett magas homloka, vastagra nyírt bajusza alatt kacagott szépen formált szája, s a szeméből is sziporkázott a féktelen jókedv.

— No, mit szól hozzá, kolléga úr? — sürgetett kajánul.

— Hát... én kibírnám — mondtam bizonytalanul —, de a ruhám aligha...

— Azt pedig kímélni kell, ugye? — kacagott fel harsányan s megértően ütögette a vállamat. — Nincsen sok belőle, ugyebár...

Aztán vendéglátónkhoz fordultam, s már nem először biztatta erre azon az estén ezzel a tréfával:

— Te vagy az idősebb, de én vagyok a több. Igyunk pertut! Szervusz!

De most hozzám is fordult, koccintásra nyújtva a poharát:

— Én vagyok az idősebb is, a jócskán több is, szerusz! S nappal is érvényes!

Ez volt az első bepertusodásom a „szerkesztő urak“ szobájába. A második Paál Árpáddal történt meg, s az is boros asztal mellett. Unalmas lehetett neki folytonos kolléga urazással viszonzni az én sűrű főszerkesztő urazásomat.

— Szóliás bátyádnak. Szervusz! — indítványozta, felém emelve a poharát. Ő nem mondta be, hogy „nappal is érvényes“, de másnap előre köszönt:

— Szervusz. Hogy aludtál, mit álmodtál?

Örömöm azért nem volt teljes. A főszerkesztő példamutatását a két Nagy Lajos követte csak, Darvas Simon, kedves szerkesztőm, aki pedig először írta oda egy sajtó kezeléssel erősen átjavitott cikkem alá a nevemet, nem akarta észrevenni, hogy én már a főszerkesztővel is tegeződöm. Neki megmaradtam „kolléga úr“-nak, ő pedig „szerkesztő úr“ ma-

radt nekem mindvégig, pedig néhány év múlva otthagya az újságírást s a lap- és könyvterjesztés ügyes megszervezésével teremtett magának olyan biztos megélhetést, hogy sokan irigyelték miatta. Ligeti Ernővel és Kádár Imrével is csak később, az első helikoni összejövetelem tegeződtem össze. Igaz, velük azelőtt nem is igen találkoztam fehér asztal s boros pohár mellett. A társaságukba azonban már akkor befogadtak, irodalmi és politikai vitáikba, ha szerényen is, de beleszólhattam. A szerénységet láthatóan nem ők igényelték, én tartottam szükségesnek. Annnyival többet tudtak, mint én, hogy néha, különösen ha elméleti kérdésekről beszélgettek, nem is értettem világosan: mi lenne az, ami talál a mi helyzetünkre s tanulhatunk belőle? Kádár egy vita közben tett mérges kijelentése azonban már akkor megragadt a fejemben. Nem irányíthat senki jól nemzetiségi politikát, ha nem ismeri Mocsáryt, Eötvöset, Jászit...

A Magyar Párt urairól volt szó a vitában. A polgári baloldal politikai iskoláját jelentette számunkra a húszas évek első felében a *Keleti Újságnál* töltött közel két év. Bizonyos, hogy azokban az években ez volt a tekintélyes magyar napilap Erdélyben, amely a leginkább képviselte a haladás harcoss gondolatát és sugározta ennek szellemiségét. Ma persze látom azt is, hogy szerkesztőségünk érzelmi és felfogásbeli egysége nem volt éppen olyan szilárd, mint amilyennek látszott — ellenfelcink szemében. Paál Árpádban, főszerkesztőnkben, és Kós Károlyban, legharcosabb külső munkatársunkban az egység vágya és igénye fékezte a néppárti elképzeléseket, s ők, akik közül az egyik Udvarhely megyében, a másik Kalotaszegen „szervezett köztársaságot“ az októberi öszirózsás forradalmak idején, további forradalmiságukat most vonakodva ugyan, de alárendelték az egységes politikai magatartás problémáinak. Az emigránsok viszont kevesebbet érzékeltek a hazai rögből, ők a tágabb horizontokra figyeltek, s ezért botladoztak a mi sajátos erdélyi problémáink között. De Ady neve olyan zászló volt mindannyiok előtt, amely mellőzhetővé fokozta le a gyakorlati politikai kérdések vitáit és maga köré tömörítette valamennyiüket.

Én is, teljes elszántsággal, ifjú szív akartam lenni, akiben tovább él Ady életének és költészetének eszmeisége. Nem irodalmilag, mert — úgy éreztem — így elvont felhőzés lenne csak, hanem az emberek között, a társadalomban, a mindennapi életben. Rendeztem is olyan párázs vitákat lakótársammal, az egyébként

szelíd Rácz tanár úrral, hogy nemegyszer idejében abbahagyni se tudtuk, s kialvatlanul mentünk reggel a dolgunk után: ő „abba az ásatag katolikus gimnáziumába”, ahogy én mondtam, én meg a szerkesztőségembe, abba a „destruktív kigyófészekbe”, ahogyan ő nevezte. Hát idáig fajult néha a vitánk, amely pedig rendszeren halkán kezdődött, hiszen ez az igazán derék tanárember éppen csak irányítani akart egy kicsit (a szülőföld révén jogot is érzett hozzá!), amikor olyan Ady-idézetek megfejtését kérte tőlem, amelyek: „egyszerűen érthetetlenek vagy pedig erkölcsrombolók, ha mindenáron értelmet keresünk bennük.” Előfordult persze, hogy sarokba szorított, nem tudtam „megfejtetni” a felmutatott szöveget. Ilyenkor szelíden mosolygott rám.

— No látod, édes öcsém!

De éppen ezzel a szelíd mosolyával hozott ki a sodromból.

A magyarországi ellenforradalmi kurzust ő sem szerette. Szégyenkezett, hogy Héjjas és Prónay különítményei „éppen a keresztény eszme jegyében” garázdálkodnak s utálta őket cselekedeteik miatt. Nem helyezte a numerus clausust, s elítélte — mint „jó katolikus is” — a fajvédő „ébredőket”.

Én tehát, nem egészen következetesen, éppen erről az oldalról indultam ellentámadásra. Kijelentettem, hogy a forradalom leverése után minden emberi és társadalmi gonoszság kiindulópontja, majd támadása az Ady-ellenesek táborából indult ki. A fehér terror fekete lovagjait is azok a körök indították útnak, akik soha be nem fogadták, ellenkezőleg, elítélték, kitagadták, megbélyegezték Adyt és költészetét. A neofiták buzgalmával helyeseltem Adynak, hogy kárhoztatja a silány hazaffyakat, a nacionalista uszítókat, bajkeverőket. Lám, hová vezetett mindez? Ez a nagyfene nemzeti ébredés? Vak fajvédelemhez, terrorhoz, gyilkolásokhoz, a magyar nép gyötréséhez... Mi is ennek isszuk a levét. Ezért kell folytonosan sorba állnunk egy kis bizalomért...

S ömlesztettem rá a „bizonyító anyagot”, az elborzasztó híreket. Bőséges készletem volt belőle, hiszen a szerkesztőségbe kétszer annyi is begyűlt az emigránsok hírforrásai révén, mint amennyit a lapban közzöltünk. Persze, ezek a hírek jórészt ellenőrzésre szorultak, de hát ki törődik ilyen aprósággal vita közben?

A szelíd Rácz tanár kevésbé bírta hangerővel, mint én. Jobban ragaszkodott a tisztességes vita szabályaihoz is, egyenrangúnak akart elfogadni, a világért sem tett volna célzást fiatalságomra. Én ke-

vésbé voltam lovagias: én kimondtam, hogy a jobboldal sötét lovagjai közé sorolok mindenkit, aki nem híve, hanem ellensége Ady költészetének. Ezt személyi célzásnak vette, hirtelen elhallgattott, az arca fokról fokra pirosabb lett, a tekintete pedig perzselni kezdett:

— Tiltakozom! — kiáltotta. — Tiltakozom, hogy egybekeverd a becsületes hazafiakat a politikai huligánokkal! Ez is uszítás! Ez is huligánizmus! A másik oldalról!

Tátva maradt a szám. Nemcsak azért, mert meglepett, hogy ennyi szenvédeley rejtőzött megszokott szelidsége mögött, hanem azért is, hogy olyan találoán jelzősítette a huligánokat. S ha ő személyi célzásnak vehette, amit én Ady ellenségeiről mondtam, én is találya érezhettem magam abban, ahogyan ő a politikai huligánizmust értelmezte. Túlzásaim miatt!

— Bocsáss meg, de... — akartam tiltakozni, de gyorsan a szavamba vágott s már szelíd volt s újra meleg a tekintete.

— Kérlek alásan... nem történt semmi. S különben is én nem vagyok ellensége Adynak. Csak gyötrődöm, hogy megértsem. Közelebb akarok kerülni hozzá. Azért vitakozom...

Nagyon tudott uralkodni magán.

Többet nem is volt ilyen heves vitánk, hatott rám is az ő higgadsága. De azért csak nem tudtunk teljesen egyetérteni, folytonosan ellenfelek maradtunk egész időszak alatt, amíg együtt laktunk. Pedig, jól visszagondolva a vitáinkra, ma már látom, hogy lényegében egyetértettünk: mindketten a megbékélést akartuk, az emberségesebb társadalmi és politikai levegőt, amelyben szabadon, szorongás és félelem nélkül szívhatjuk tele a tüdönket. Csakhogy én mind arra kerestem bizonyító jelenségeket, hogy mennyire igaz a van Adynak, amikor elátkozza nacionalista vakságunkat, s egymás megértésében és megbecsülésében keresi a boldogabb jövő útját magyarok és románok számára, ő meg soha nem „tévesztette szem elől”, hogy „a politikai huligánizmus nem magyar specifikum, van belőle más népeknél is éppen elég”.

Sodródtunk tehát az egymással és most már a bent, önmagunkkal is folytatott vitáink zavaros áradatában. A külső világ ugyanis öntötte a vitára ingerlő eseményeket. Itthon nálunk is, kívül a nagyvilágban is. Emlékezetem nyilván annyit raktározott el magának életem e korszakából, amennyit későbbi alakulásom szempontjából öntudatlanul is fontosnak éreztem. Így őriztem meg máig ezeknek a sorozatos vitáknak az emléket és lelki

tartalmát, de már az események, amelyek kiváltották őket, a maguk ténybeli és időbeli konkrétságában régen elhomályosodtak. Ezért is, no meg néhány életemben fontosnak tetsző időpont pontosabb megállapításáért átlapoztam a *Keleti Újság* évfolyamait attól az időponttól kezdve, amikor a szolgálatába léptem, egészen addig, amíg ennél a lapnál dolgoztam. Előntött, megzavart, elkábított az így felidézett emlékek forgataga. Meg is ijesztett: hogyan találom meg önmagamat ebben a sodró áradatban? Pánik-érzés vett erőt rajtam, s napokig nem tudtam rendbe szedni az idegeimet. Aztán elhatároztam, hogy csak azokkal az eseményekkel törődöm, amelyekkel kapcsolatban személyes élmények is alakították életemet. Így sorba állítottak azok a politikai események is, amelyek kiváltották belőlünk a nagy vitákat, hiszen szenvedélyesen éltem a szerkesztőség életét, s nem állhattam meg, hogy az ott felszedett véleményeket, állásfoglalásokat ott-hon tovább ne adjam a viták során.

Emlékszem, milyen diadallal lobogtattam meg Jászi Oszkár cikkét, amely a *Revista Vremii*ben jelent meg, s amely a *Keleti Újság* is közölte a román folyóirat nyomán. A cikk *Erdély válságáról* szöveg (ez volt a címe is), s én Ady szellemiségének az érvényesülését láttam benne. A lelki kibékülést, a kölcsönös megértést, a baráti kézfogást sürgette benne a társadalmi haladás és a politikai fejlődés érdekében. Úgy vélte, hogy erre meg is vannak az alkalmas szellemiségek mind a két oldalon. Azt írta, hogy csodálja Constantin Mille „éles és hatalmas lendületét“. Costaforu „sugárzó morális erejét“, Goga „költői intuícióját“, Gusti professzor „átfogó európai kultúráját“. Mindezek írók, tudósok vagy kimagasló újságírók voltak, de felemlegetett tekintélyes pártpolitikuskokat is. Az erdélyi magyarok közül Paál Árpád nevét emelte ki.

Paál Árpád fel is olvasta a cikket a szerkesztőségben. Akkor kevés ragadt meg bennem az általános mondanivalóján kívül, de visszaemlékeztem negyvenöt év távlatából is, hogy volt a cikk végén vagy két mondat, ami erősen felkeltette a figyelmemet.

Most, az újságot böngészve, ráakadtam erre a két mondatra: „...ez a reform, mely örökre meg fogja szüntetni a feudális nagybirtokot, a közeljövőben csodálatos eredményekre fog vezetni... Ez a kifejlődés — egy valóságos pacifista forradalom — a legbiztosabb garanciája lesz a dunai konföderáció beteljesedésének.“

Hiszen ha valóban megszüntette volna...

Paál Árpád és Zágonyi István egyébként is nagy Jászi-hívők voltak. Sokat beszéltek róla és sokat vártak tőle. Benne most odakerült a neve az Adyé mellé, s rajongva beszéltem róla is a mi otthoni vitáinkon Rác tanár úrnak. Neki ugyanis Jászival kapcsolatban is voltak fenntartásai. Azt mondta hát, némi megbocsájtó megértéssel, hogy „gyerekesen rajongok a nagy nevek iránt“, ő azonban már sokat tapasztalt életében... Ezzel a rajongással azonban nem állottam egyedül azokban az időkben. Láttam ezt most is, amikor újra lapozom egykori lapom már-már sárguló oldalait. Alig van lapszám, amelyből ne csendülne ki valamilyen formában a hódolat Ady szelleme előtt vagy a küzdelem érte. Ízelítőnek csak néhány mondatot idézek a lap két számából. Az 1923. október 18-as keltezésű számban egy közlemény arról ad hírt, hogy *Az ébredők pörölnék már Adyért*. A cikkek a budapesti lapjával, a *Szózat*tal vitázik, s ezekkel a sorokkal zárul: „A költő zsenijének »gyémántmagván« és örök fényén ez sem tud változtatni. (Mármint az, hogy az ébredők is találjanak benne »gyémántmagot«.) Valamint az sem, hogy az erdélyi megveszekedett néhány ébredő, kik a pesti kurzus utáni sötétségben is csak nagykesőre, hátramaradottan kullognak, még nem jutottak el a költő megértéséhez és illő tiszteletéhez.“ A következő év március 9-én pedig Kádár Imre ezekkel a sorokkal fejezi be *Ady sírja körül* című cikkét: „Aki igazán tiszta lélek, aki valóban igazságos, emberséget akar a maga s más fajtája számára, Ady Endre sírjánál testvéreire lel, akár Budapesten, akár Bukarestben.“

A cikk egyébként arról szól, hogy elmaradt Ady halála ötödik évfordulójának méltó megünneplése, s bejelenti azt, amiért talán megiródtott: Octavian Goga ígéretet tett, hogy egy Ady nevéhez méltó ünnepen „a románság nevében ő maga fog ünnepi beszédet tartani“. A cikk egyébként még több kiváló román személyiség lelkes egyetértésére is hivatkozik.

Szükség is volt már ilyen megnyugtató, vigasztaló természetű hírekre. Az elmúlt nem is egészen egy félv év igen nagy izgalmakat, sőt megrázkódtatásokat hozott. Az 1923. október 10-es keltezésű lapok egy kormányellenes összeesküvés leleplezésének a hírért hozzák. A fasiszta összeesküvők meg akarták gyilkolni Brătianu miniszterelnököt és át akarták venni a hatalmat. Az összeesküvés nem korláto-

zódott Bukarestre, számai elvezettek a vidéki egyetemi városokba, így Kolozsvárra is. De az összeesküvők nemcsak a miniszterelnökkel akartak végezni, egész névsoruk volt a kivégzésre szántakról. És a névsorban ott szerepelt Constantin Mille és Costaforu is, akiknek a nevét már megtanultam a Jászi cikkéből, tehát szinte személyes ismerőseimnek éreztem őket. „A bukaresti lapjelentések szerint — írja a *Keleti Újság* — kétségbevonhatatlan bizonyítékokat találtak arra is, hogy a fasiszta antiszemita teljesen a budapesti ébredő magyarok módszerei szerint szervezkedtek.“ Aztán újabb neveket tanultam meg a jelentésekből: „A letartóztatottak között van ifjú Zelea Codreanu és Moța ismert antiszemita és fasiszta vezérek... Moța a Petru Maior diákegyesület elnöke...“

A Petru Maior diákegyesületet és Moța nevét ismertem én is, eleget emlegettek az előző években a Tanítók Házában is. Ez az egyetemi év azonban csendesen kezdődött Kolozsváron. Nyugodt maradt a diákság a Bukarestben leleplezett összeesküvés hírére is, pedig féltünk, hogy kiújulnak az elmúlt évi antiszemita tüntetések. A baloldali sajtó ugyan már korábban ennél többre is figyelmeztetett. Úgy vélte, hogy a diákság már túljutott az „egyszerű antiszemizmusról“, ahogyan a hatóságok szeretnék volna tekinteni a dolgot. A hatóságok viszont erre a figyelmeztetésre azzal válaszoltak, hogy fasiszta politikai szervezkedés ugyan van elszórtan az ország területén, Arad megyében például egy Dionisiu Bemea nevű orvos az apostola, s rópcédulákkal igyekeznek híveket toborozni, de az egyetemi hallgatóságnak ehhez semmi köze nincs.

A bukaresti kormányellenes összeesküvés leleplezése csattanós válasz volt erre a hatósági jóhiszeműségre. A fővárosban erősebb rendszabályokhoz is nyúltak, de ezek hatása nem jutott el Kolozsvárig. Itt, látszólag legalább, teljes volt a nyugalom a diákság körében. Különben is, még be sem állt teljesen az egyetemi év! S ha készült volna is valami, annak is útját vágta a bukaresti leleplezés.

Nyilván így gondolkoztak a kolozsvári illetékes hatóságok is, különben nem fogadták volna olyan fölényes nyugalommal annak a híret, hogy a romániai újságírók éppen Kolozsváron készülnek kimondani a különböző területek sajtószervezeteinek és szindikátusainak a federációját. Az egyesülés előkészítése ugyanis hónapok óta folyt, a kezdeményezői és fő szervezői olyan baloldali

román újságírók voltak, akik a lelki megbékélés és a társadalmi haladás jelszavával akarták tömöríteni az újságírók mintegy tíz szervezetét „Általános Sajtó-federáció“ néven.

Kolozsváron két olyan sajtószervezet volt, amely készült a csatlakozásra s szervezte a jelentősnek szánt díszközgyűlést és a nyomában tervezett társadalmi ünnepségeket: az erdélyi román sajtószindikátus s a magyar és német nyelvű sajtó munkásait tömörítő Erdélyi és Bán-sági Népkisebbségi Újságírók Szindikátusa.

A bukaresti küldöttségben olyan nevek szerepeltek, mint a Federáció elnökének kijelölt Constantin Bacalbașa és az egyesülés fő szervezői, a Jászi Oszkár cikkéből már ismert Constantin Mille és Constantin Costaforu.

Nem kétséges, a Federáció szervezői maguk is politikai jelentőséget szántak a három napra tervezett ünnepi tanácskozásoknak. Bukarestben és Iași-ban kiújultak az antiszemita és jobboldali tüntetések. Iași-ban katonaság, Bukarestben rendőrség vigyázott a rendre az egyetemeken, a rektorátusok pedig határozatokat hoztak, hogy végleg kizárják az egyetemről azokat a diákokat, akik részt vesznek a tüntetésekből.

Gondosan kidolgozták hát a Kolozsvárra tervezett három „ünnepi nap“ programját.

A kongresszus szervező bizottsága 1923. december 16-án, vasárnap délelőtt 11 órakor érkezett Kolozsvárra Bukarestből. Már a fogadtatást nagyszabásúra méretezték. Nemcsak a közvetlenül érdekelt újságírószervezetek üdvözölték az érkezetteket (D. Tomescu elnök a románok, Kádár Imre ügyvezető alelnök — Paál Árpád elnök helyett — románul a magyarság nevében), hanem a hatóságok is. De a hivatalos műsoron kívül üdvözölte az érkezőket az állomáson a diákság képviselője is. Üdvözölte, de — nem válogatás nélkül. Kijelentette, hogy a diákságnak „csak a nemzeti érzelmű sajtó rokonszenves és csak annak a képviselőiért vállal felelősséget“.

Ez bizony figyelmeztetés, sőt szinte fenyegetés volt...

Az ünnepélyes díszközgyűlést délután négyre irányozták elő a vármegyeház dísztermében. Ennek is előre pontosan meghatározták a menetrendjét. A megnyitót Bacalbașa elnök tartja, aztán a csatlakozó sajtószervezetek nevében felszólalnak D. Tomescu a román, Paál Árpád pedig a kisebbségi sajtó képviselőiben. Aztán sorban üdvözlik a díszköz-

gyűlést Mureşan prefektus a vármegye, Utalea polgármester a város, Bănescu rektor az egyetem, Marin Ştefănescu elnök az ASTRA román közművelődési egyesület, Ivan püspök az egyházak, Petala tábornok a hadtestparancsnokság, Dózsa Endre elnök az Erdélyi Irodalmi Társaság, I. Agărbiţeanu, a román írók egyesületének küldötte a román írók, Zaharia Bărsan a Nemzeti Színház, Janovics Jenő pedig a Magyar Színház nevében.

Estére ünnepi előadást terveztek a Nemzeti Színházban. Utána a román újságírószervezet látta volna vendégül a küldötteket és a meghívott előkelőségeket. Hétfőn estére a Magyar Színház készült ünnepi előadásra és a magyar újságírók adták volna a vacsorát. S végül kedden este a prefektus és a polgármester közös bankettje zárta volna le a három napi ünnepség-sorozatot, amelynek megnyitó díszülésére és a bezáró bankettjére meghívják „a kisebbségi kulturális, egyházi, politikai és gazdasági élet reprezentánsait is”. A mi sajtószindikátusunk még azokat is kijelölte, akik magyar részről a munkaiüléseken és a vacsorákon felszólaljanak. Íme, ezek az akkor mindkét oldalon jól csengő nevek: Balogh Arthur, Hegedűs Nándor, Szász Endre, Zágoni István, Zima Tibor, Kuncz Aladár, Murányi Győző, Tanódi Endre.

A szervezők a kormánytól is ígéretet kaptak, hogy Lăpădatu miniszterrel képviselteti magát a megnyitó díszülésen.

A *Keleti Újság* vasárnap reggeli számában Zágoni István *Aldás és béke* című vezércikke üdvözölte a vendégeket s a szándékot, amellyel érkeznek.

A következő lapszám csak kedden reggel jelent meg. Vezető helyén a hadtestparancsnokság rendelete van, amely az ostromállapotot Kolozsvárra is kiterjeszti, s megtilt minden utcai tüntetést, gyülekezést. A Sajtófederáció megalakulásáról, amelynek ünnepélyességét olyan gondosan eltervezték, csöppet sem ünnepélyes hangulatú riport számol be a lap belsejében, szándékosan szürke, erőszakoltan tárgyilagos hangon, minden kommentár nélkül. (A kommentálást — amint meg is jegyzi — az ostromállapot bevezetését közlő rendeletre bízta.) A riportból megtudjuk, hogy a Federáció megalakulását hétfőn este az Astoria szállodában, Bacalbaşa szállásán, elvilleg kimondották, de a „tárgyalások folytatását” január 26—28-ra halasztották, a Bukarestben tartandó ülésekre. Volt egy szűkebbre fogott kis bankett is, de utána a delegátusok elutaztak Kolozsvárról, amely „nem biztosította a nyugodt tárgyalások lehetőségét”.

A riport beszámol azokról az eseményekről is, amelyek megelőzték a delegátusok időelőtti elutazását. Már az állomás, ünnepélyesnek szánt fogadtatást is ellenséges hangok zavarták meg. Nemcsak a diákok szónokának figyelmeztető beszéde, amelyet a hatóságok nem vettek komolyan, hanem ellenségesen tüntető kiáltozások is. Kiderült ez Costaforu nyílt leveléből, amely a *Patriában* jelent meg azokban a napokban. E levél utolsó bekezdése a *Keleti Újság* magyar fordításában így szól: „Diák urak! Önök közül egy a pályaudvaron ezt kiáltotta: *Nem akarunk humanizmust!* A tegnapi rútnapon látottak és hallottak közül semmi sem volt számomra szörnyűbb, mint ez a kiáltás. Hogy kifejthessem, miért, várom az Önök meghívását. C. G. Costaforu.”

Nem valószínű, hogy a diákok elfogadták volna Costaforu felhívását. Nem azért vonultak be mintegy százötvenen a vasárnapi ünnepi gyűlésre sem, hogy ők hallgassanak meg — mást. Azt akarták, hogy rájuk hallgasson mindenki. Hangos énekléssel kezdtek s olyan jelszavak kiáltásával, hogy a meghívott közönség egy része mindjárt az ülés elején riadtan elhagyta a termet. Aztán Gheorghe Bogdan-Duică egyetemi professzor felszólítására valamennyire elcsendesednek...

Azt hiszem, minden szónok rövidebbre fogta üdvözlő beszédét a tervezettnél, s így végül is az előirányzott díszgyűlés egészében megtörtént, azaz *lezajlott*.

Nem volt ilyen szerencsénk a Nemzeti Színházban tervezett díszelőadás szervezőinek. A hivatalan vendégek itt is megjelentek, s már nem is érezhették hivatalnoknak magukat, hiszen a díszelőadásról nem szokás kizárni, oda inkább toborozni kell. De ezúttal sem a mások szereplését akarták látni, hanem maguk kívántak szerepelni. A dalolás, tüntetés itt is megismétlődött s nem akart vége szakadni, úgyvannya, hogy D. Tomescu-nak végül is be kellett jelentenie: *A díszelőadás elmarad!*

A tüntetők ekkor kizúdultak az utcára, s menetté szerveződtek. A menet azután nyilván felszívta a vasárnap esti sétálók, ténfergők, mulatozók jó részét is, mert valóságos folyammá dagadva hömpölygött végig a központi útvonalakon, s kövekkel, botokkal bezúzott minden rolló nélkül hagyott kirakatot s összetört minden cégtáblát, amelyen a tüntetőknek idegenül hangzó vagy gyanús név állott... A romboló felvonulás addig tartott, amíg a katonaság a rendőrség segítségére sietett, s elállva a tüntetők útját, feloszlatta a tömeget.

Ilyen előzmények szorították össze a federációvá alakulás ünnepélyesnek szánt kihirdetését egy szűk körben hozott elvi határozattá.

Ezzel az országos sajtófederáció ügye le is került napirendről. A kezdeményezés baloldaltól jött, nem kedvezett neki az idő. Az olasz fasizmus alig egy hónapja ünnepelte a *Marcia su Roma* egyéves évfordulóját, Hitler legényei pedig már róhamozták a weimari német köztársaságot. Hitler Münchenben ki is kiáltotta — egyelőre ugyan csak pár napra — a „nemzeti diktatúrát”.

Pontosan tisztáznom kellett ezeknek a viharos kolozsvári napoknak az eseményeit, hogy el tudjam helyezni közöttük egy emlékezetes élményemet, amely ezeknek a napoknak az eseményeihez kapcsolódott. A tüntető és romboló tömeg nyomán, de idegeimben inkább elől lopakodtam azon a vasárnap estén úgy az utcákon, hogy lássam is, mit művel s mégse keveredjem bele vagy kerüljek az útjába. Így vettem észre, hogy szerkesztőségünk ablakai világosak, ki lehet ott? Talán dolgozik a szerkesztőség? Különkiadásra készül?

Felszaladtam. Kádár Imrét találtam ott három idegen úrral. Azaz csak az első pillanatban látszottak ismeretleneknek, hamar ráismertem nagy bajszáról Constantin Millére, aztán már nem volt nehéz felismerni Bacalbaşának és Costafurut. Mindhármukat jól megnéztem a délelőtti viharos ülésen.

Egyiküknek, talán Bacalbaşának, vértzett az arca.

Magukba roskadtan ültek hárman, csak Kádár Imre tevékenykedett egy zseb-kendővel a kezében a sebesült körül.

Bizonytalanul, megfordulásra készen állottam az ajtóban. Nem tudom, miért, de úgy éreztem, mintha olyan titokba botlottam volna, aminek megismerésére nem vagyok illetékes. De Kádár reám nézett nagy fekete szemével, s mindjárt feladatot is talált a számomra:

— Látja, kollégám, alig tudtunk kiszabadulni a kavargó tömegből. Egy kipattanó üvegdarab meg is sebesítette az elnök úr arcát... Most arra kérem, menjen le s adjon hírt, ha annyira felszabadul az utca, hogy hazakisérhetem őket a szállodába. Az Astoriában laknak...

— Éppen arra kanyarodott be a tömeg...

— Menjen a nyomukban, legyen szíves. S jöjjön vissza, ha már elvonultak a szálloda környékéről...

Az út közepén mentem, a járda sok helyen tele volt üvegcsereppel. Nem kellett kitérnem járművek elől, olyan csen-

des lett a város. Messziről hallatszott a tüntetők rivalgása, lassan mentem hátré, nehogy beleütközsem valamelyik csoportjukba. Így mire a Szamos hídja közelebe értem, már inkább a rendőröktől kellett félnem, akik könnyen diáknak nézhetnek.

A mellékutcaikon siettem vissza a szerkesztőségbe, hogy jelentsem a helyzetet. Akkor már Bacalbaşának ragtapasz volt az arcán. Valószínűleg valamelyik szomszédától szerezte Kádár Imre.

Vendégeink kézfóggással búcsúztak tőlem, Kádár kísérte őket. Én szívem mélyéből együttérteztem velük, osztoztam szomorúságukban s hazafelé menet már fogalmaztam a kérdéseket, amelyeket felteszek majd lakótársamnak:

— Hát ez korunkban az a híres nemzeti eszme? Mindjárt szennyes tajtékok habzik, ha egy kicsit forralják?

Ezúttal azonban a vita elmaradt. Vita-partneremet jobban megviselték az események, mint engem.

Egy időre beszáradt az én vitázó kedvem is. Zavarban voltam. A kolozsvári események a politikai megnyilatkozások zavaros áradatát indították el. A politikai pártok érdekeik szerint ítélték el vagy *értették meg és magyarázták ki* a diákok viselkedését. Voltak politikusok, akik Gogának is terhére írták a történeteket, én pedig tisztelni akartam Gogát mint költőt, és szeretni akartam őt mint Ady barátját. S még magamon éreztem sugárzó kék tekintetét, amellyel néhány nappal ezelőtt reám nézett, s magyarul kérdezte meg, melyik lapot képviselem...

Jámbor Ferenc, az *Új Kelet* munkatársa gyűjtött akkor maga köré néhány fiatal riportert, hogy ne egyedül a maga lapja, hanem „a kolozsvári magyar sajtó nevében” kérhessen nyilatkozatot a költő-politikustól.

Sok szó esett azokban a napokban Gogáról a magyar lapokban. November utolsó napjaiban Averescu tábornok és politikai vezérkara Nagyváradon tartott gyűlést. Ennek egyik szónoka Goga volt. A sajtó azonban ebből az alkalomból hírt adott arról is, hogy a gyűlés előtt fontos tanácskozás folyt le a csucsai kastélyban magyar politikusok részvételével. A lapok a „csucsai magyar titokról” cikkeztek, s Ugron István, a Magyar Párt elnöke csak annyit cáfolt, hogy ő ott lett volna Csucsán, de nyilatkozatában leszögezte: „Ha Goga Octaviánhoz vasárnap olyanok is kimentek abból az alkalomból, hogy Averescu tábornok is ott időzött, akik tagjai a Magyar Párt vezetőségének, ez semmi esetre sem történt a párt törekvéseinek ellenére, sem a pártfegyelem megsértésével.” Nyilatkozott Goga is, be-

jelentve, hogy „a Magyar Párt és a Néppárt tárgyalásai kedvezően haladnak“, s hogy pártja „a magyar kérdés lényegbeli megoldását keresi“, a „szembenállás helyett az együttműködést“. Bejelentették a lapok azt is, hogy Goga befejezte *Az ember tragédiája* román nyelvű tolmácsolását, s rövidesen több Ady-vers friss fordítását is közreadja.

Ezek a hírek felajzottak. Ady szellemét éreztem lebegni a csucsai kastély fölött. Szilárd volt a meggyőződésem, hogy Ady barátja, Goga Octavian, elhunyt nagy költőtársa álmát valósítja meg románok és magyarok baráti kézfogásával.

Kolozsváron nem politikai gyűlést, hanem előadást tartott Goga a Nemzeti Színházban. Természetesen telt ház volt, a román társadalom Erdély nagy román költőjét tisztelte benne, a magyarok ezen kívül még azt is számon tartották, hogy mint politikus is őszintén érdeklődik a magyar kérdések iránt...

Előadása ezek után nyugtalanító meglepetésként hatott a baloldalon. A *Keleti Újság* másnap elég hosszasan, de tartózkodóan számolt be róla. A szónok — írta — a nemzeti eszme „motorikus erejét“ s „fejlődésének útjait“ vázolta. Hevesen támadta az „idegeneket“, akik szerinte kiszipolyozták az országot. Kemény szavakkal illette a román sajtó egy részét is, mert „elidegenedettnek“ tartja. Sürgette, hogy a sajtó is, az irodalom is „térjen vissza a román népszellemhez...“

Érhető tehát, ha másnap éppen a zsidóságot képviselő *Új Kelet* munkatársa toborozta össze a magyar lapok riportereit, hogy világosabb magyarázatot kérjünk előadása néhány kijelentésével kapcsolatban. De Goga is megérezhette ezt a háttérrel, mert sorra megkérddezte, hogy melyikünk melyik magyar lapot képviseli. Csak ennek tisztázása után kezdett el „beszélgetni“ velünk, s csupa megnyugtató dolgot mondott. Újra szólt Madách művéről, a *Tragédiáról*, amelynek éppen befejezte a fordítását. Adytól is több verset fordított...

Aztán rátért a „politikai kérdésekre“ is. Sejtette, hogy előadásában mi volt az, ami „egyes körökben“ nyugtalanságot keltett. Ő nem a más fajtájúakat tekinti általában idegeneknek, hanem csak azokat, akik a békeszerződések értelmében „nem a mi állampolgáraink“. Szerinte közel egymillió ilyen „káros elem árasztotta el az országot“. Ami pedig a zsidóságot illeti, itt is az a véleménye, hogy „feltétlenül respektálni kell mindazokat a jogokat, melyeket zsidó állampolgáraink javára a békeszerződésekben elismertünk“.

Siettem be a szerkesztőségbe, s jelen-

tettem, hogy Goga fogadott bennünket, riportereket, és interjút adott. Darvas szerkesztő aprólékosan kivallatott, aztán azt az utasítást adta, hogy írhatok akármilyen színes körítést, de a beszélgetést magát a lehető legpontosabban adjam vissza, ragaszkodjam Goga szavaihoz, még ha nem is azzal az igénnyel írom meg a cikket, hogy szószerint idézzem a hallottakat.

Úgy láttam, ő mint emigráns nem volt éppen elragadtatva a nyilatkozattól, s talán azért is utasított az elhangzottak lehető leghűbb tolmácsolására.

— Egyébként erre azért is szükség van — mondotta —, mert kollektív interjú volt, nehogy ellentmondásokba kerüljünk a többi lappal...

Ígyeköztem követni az utasítását. Szép, objektív bevezetőt írtam a költő-politikusról és a magyar irodalomhoz fűződő meleg kapcsolatairól, aztán jegyzeteim nyomán ígyeköztem hűségesen leírni a beszélgetés lényegét. Egyes kifejezéseket ellenőriztem még Jámbor Ferenc kollégám emlékeztetései és jegyzetei nyomán is. Ő volt a legidősebb és legtapasztaltabb közöttünk, benne a leginkább megbízhatam.

Este beadtam a kéziratot a belső szobába, s vártam, hogy miképpen jön ki másnap a lapban.

De nem az én interjúm jött ki. Egy egészen más beszélgetést közölt a lap. S aki a beszélgetést lefolytatta, nem nevezte meg magát: a lap nevében jelentkezett Gogánál s nem riporterként, hanem politikus félként „tárgyalt vele“, bár kelő tisztelettel, de tartásos tárgyilagossággal. S belekerült a beszélgetésbe a „csucsai magyar titok“ ügye is, amiről pedig szó sem esett a kollektív interjúban. Sőt: ez kapta a legnagyobb hangsúlyt, az „én beszélgetésemből“ alig került bele tartalmilag néhány mondat, s egészen elmaradt a lírai bevezetés.

Bizonyos, hogy valaki felkereste a szerkesztőségéből Gogát, s az enyémnél sokkal közvetlenebb beszélgetést folytatott vele. Politikus beszélgetést. Talán még abban is megállapodtak, hogy a tárgyalásukból mennyi kerüljön be a lapba és milyen formában. Bizonyos, hogy ez a beszélgetés is része a „csucsai titoknak“, amiről a beszélgetők mindent tudhattak, de csak ennyit tartottak szükségesnek nyilvánosságra hozni belőle. Íme: ilyen mondatokat olvasok a közleményből: „Más oldalról hevesen támadták az Avereșcu-pártot, azt állítva, hogy a magyarság reakciós elemeivel egyezett meg.“ S a Goga felelete ezekre a támadásokra: „Nevetségesek azok, akik azt állítják,

hogya mi a magyarság reakciós elemeivel tárgyaltunk, mikor tudnivaló, hogy a tárgyalásokon a legszélsőbb demokratikus elemek képviselői is részt vettek.

A cikk tehát a csucsai paktumot veszi védelmébe, amely talán már meg is van, vagy most készül, s amelyben Goga a demokratikus magyarokkal fog kezelt. Úgy, hogyan Ady is elképzelte. Vajon ki írta ezt a cikket, amely kiszorította az én interjúmat? Paál Árpád vagy Zágoni? Vagy talán Kós Károly, ez az örökmozgó kalotaszegi mérnök-író, aki politikusnak is a legtevékenyebb?

Én azt szerettem volna, ha Paál Árpád van benne ilyen komolyan ebben a politikai titokban. Iránta volt a legtöbb bizalmam. De annyi mégsem volt, hogy kérdezősködni mertem volna. Olyan fiatal és kezdő voltam hozzájuk képest! S különben is, ha titok, akkor úgyszem beszélhet nyíltan. S annál kevésbé, minél inkább benne van ő is. Márpedig benne van Kós Károssal és Zágonival együtt, különben hogyan hivatkozhatnék Goga „legszélsőbb demokratikus elemek“-re. Előttém ők voltak akkor a legszélsőbb demokraták!

Így tévesztettem meg önmagam. Mekkora volt aztán — de már csak évek múlva — a kiábrándultságom a csucsai paktumból, amikor megtudtam, hogy 1923 decemberében, amikor én először töprengtem örvendő reménykedéssel fő-

löttem, már két hónapja készen is volt, de olyanok írták alá magyar részről (Grandpierre Emil, Hajdu István, Pál Gábor, Gyárfás Elemér, Szele Béla), akikkel én világnézetiileg már akkor szembenálltam, s jórészükkel ténylegesen szembe is kerültem a későbbiek során. Vajon kiket tartott Goga ezek közül „legszélsőbb demokratikus“ elemeknek? Kiket tartott demokratáknak ezek közül Paál Árpád és csoportja, hiszen nyilvánvaló, hogy melléje állottak a paktumnak, védtek is a támadásokkal szemben. Mi készítette őket erre? Tán az éppen tőlük sürgetett politikai aktivitás tetszett benne? Vagy Gogában bíztak?

Igaz, maga a paktum is alkalmat nyújtott a bizakodásra. Bőséges szövegű volt, sok mindenre kiterjedt a figyelme. Valóban alapot szolgáltathatott volna a nemzeti kérdés hosszabb időre nyugalmat biztosító rendezésére. Ez indokoltá tette legalább a várakozó bizakodást. Lehet, hogy a költő Goga, a közismert író és a népi politikus többnek is szánta ennél, és többé is akarta tenni. A pártpolitikában azonban külön és főként más törvények érvényesültek, mint az ő költői világában: a politikai és gazdasági hatalomért való tülekedés törvényei. Ő pedig ekkor már inkább pártpolitikus volt, mint költő. Ezért nem számolt vele, hogy nacionalizmusában már nem az a tiszta és nemes hazafiság a „motorikus erő“, amelyről előadásában beszélt.